

ქეთევან ნადირაძე

**მეცნიერება საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისა
და მისი საერთაშორისო აღიარებისათვის ბრძოლის სამსახურში***

ქართულ ისტორიოგრაფიაში XIX საუკუნის 40-იანი წლებიდან საქართველოს ეკლესიის ისტორიის შესწავლის საქმეში სამი ახალი მიმართულება გამოიკვეთა: 1. საეკლესიო ცხოვრების შესახებ არსებული წყაროების მოძიება, შესწავლა და გამოცემა; 2. შექმნილი წყაროთმცოდნეობითი ბაზის საფუძველზე ეკლესიის ისტორიის განმაზოგადებელი ნაშრომების შექმნა; 3. ავტოკეფალისტა მოძრაობა, რომელიც მიზნად ისახავდა შეესწავლათ და დაეწერათ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორია. ამავე დროს, რჩებოდა საკითხისადმი ტრადიციული მიდგომა, საქართველოს ისტორია და კერძოდ, ქართული უძველესი საისტორიო ძეგლი „ქართლის ცხოვრება“ განეგრცოთ და გაემდიდრებინათ საეკლესიო ისტორიის საკითხებით.

XIX საუკუნის ქართულ მეცნიერებაში ამგვარ მოვლენას, გარდა სამეცნიერო მნიშვნელობისა, იდეოლოგიური დატვირთვა ჰქონდა. რუსეთმა საქართველოს სახელმწიფოს შეერთების შემდეგ (1801 წელს გააუქმა ქართლ-კახეთის, ხოლო 1810 წელს იმერეთის სამეფოები) თანმიმდევრულად დაიწყო ქართული ეკლესიის შევიწროება.

მიუხედავად აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ანტონ II ბაგრატიონის (1788-1811) ლოიალობისა, რუსეთის ხელისუფლების მიმართ,¹ ქვეყანაში ახალი პოლიტიკური წეს-წყობილების დამყარების შემ-

---

* წაკითხულია ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის 100 წლისთავისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო კონფერენციაზე. 2017 წ. 23 მარტი, თსუ.

¹ 1801 წელს საქართველოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მოსპობის შემდეგ რუსეთის ტახტის ერთგულებაზე ანტონ II ხალხი დააფიცა, რის გამოც მიიღო თეთრი ბარტყულა სერაბიმები და ბრილიანტის ჯვრით შემკული ალექსანდრე ნეველის ორდენი. ასევე იგი დათანხმდა სასულიერო დიკასტერიის დაარსებას.

დეგ, ანტონ II და ავტოკეფალური ეკლესიის დამოუკიდებელი მმართველობა რუსეთის მთავრობისათვის მიუღებელი შეიქნა. ამდენად, მთავარმართველები (კნორინგი, ციციანოვი, ტორმოსოვი) ხშირად ერეოდნენ საეკლესიო საქმეებში. ცდილობდნენ შეეზღუდათ კათოლიკოსის უფლებები, კონტროლი დაეწესებინათ საეკლესიო შემოსავალზე, მოითხოვდნენ მათთან შეთანხმებით სასულიერო პირთა თანამდებობაზე დანიშვნას, ყველანაირ ხერხს მიმართავდნენ, რათა ეპისკოპოსებს ნებაყოფლობით უარი ეთქვათ საწესოზე.

ბუნებრივია, ანტონ II ასეთ წრეგადასულ ბრძანებებს ვერ ეგუებოდა. იგი ეკლესიის მმართველობის რუსულ წესებზე გარდაქმნის წინააღმდეგ გამოდიოდა. მას დინასტიური ჩამომავლობისა (ქართლ-კახეთის მეფის ერეკლე II ვაჟი) და პირადი თვისებების წყალობით დიდი გავლენა ჰქონდა ხალხზე. რუსეთის მთავრობა საბაბს ეძებდა, რათა იგი მშვიდობიანად ჩამოეცილებინა საკათალიკოსო ტახტისათვის. მას ბრალი დასდეს ქართული სამართლის მიხედვით მიწისმფლობელობის წესის დარღვევაში. დაუპირისპირეს თბილელი მიტროპოლიტი არსენი, რომელმაც პირადი ინტერესებიდან გამოძინარე, რუსეთის იმპერატორს ალექსანდრე I (1801-1825) გაუგზავნა წერილობითი აპელაცია, რამაც რუსეთის მთავრობას საშუალება მისცა ანტონ II რუსეთში გაეწვია და მის არყოფნაში ავტოკეფალია და კათოლიკოსობა გაეუქმებინა, რაც 1811 წლისთვის აღასრულა კიდეც. უფრო ტრაგიკულად დამთავრდა დასავლეთ საქართველოს საკათალიკოსოს გამგებლის ქუთათელი მიტროპოლიტის დოსითეოს წერეთლის (1795-1814) ცხოვრება. იგი ერთ-ერთი სულისჩამდგმელია 1820 წლის იმერეთის აჯანყებისა, რომელიც მიმართული იყო რუსეთის ხელისუფლების მიერ საეკლესიო რეფორმის ჩატარების წინააღმდეგ (ავტოკეფალია აქ 1814 წელს გააუქმეს და უშუალოდ შეუერთეს იმპერიის ეკლესიას). დოსითეოსი დააპატიმრეს და რუსეთში გადასახლება მიუსაჯეს, მაგრამ უდიერი მოპყრობის შედეგად მგზავრობის დროს გარდაიცვალა.

რუსეთის იმპერიამ გააუქმა რა აღმოსავლეთ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია და კათოლიკოს-პატრიარქის თანამდებობა, მოახდინა ადმინისტრაციულ-სტრუქტურული და ეკონომიკურ-სოციალური ცვლილებები, ქართული ეკლესია რუსეთის სინოდის საეგზარქოსოდ გადაკეთდა. ეგზარქოსებად ნიშნავდნენ რუსეთიდან მივლინებულ მღვდელმთავრებს. წირვა-ლოცვა შემოიღეს რუსულ ენაზე, ჩაატარეს საეკლესიო ქონების აღწერა, რათა იგი რუსეთის ხაზინას გადასცემოდა. ამით, რუსეთის მთავრობამ ეკლესიას წაართვა არა მხოლოდ თვითმმართველობა, არამედ მოუსპო ეკონომიკური საფუძვე-

ლიც. ყველაფერი ეს კი გარანტია იყო იმისა, რომ ქართული ეკლესიის როლი მნიშვნელოვნად შემცირდებოდა საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის საქმეში და ქართული ეროვნული სულიერების შენარჩუნებაში.²

ქართული მოწინავე საზოგადოება კარგად ხედავდა, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოს ეკლესიის ავტორიტეტის განმტკიცებისათვის, მეცნერული შესწავლის გზით, მისი ათასწლოვანი ისტორიის წარმოჩენას. სწორედ ეს იყო სამეცნიერო კვლევების იდეოლოგიური მხარე.

უპირველეს ყოვლისა, გრძელდებოდა ჯერ კიდევ ვახტანგ VI მიერ XVIII საუკუნეში დაწყებული საქმე, საქართველოს ისტორიას ამდიდრებდნენ საეკლესიო ისტორიით. ამის დამადასტურებელია ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ იძულებით რუსეთში გადასახლებული ბაგრატიონების შემოქმედება, რომლებიც პეტერბურგში შექმნილი სამეცნიერო ატმოსფეროდან გამომდინარე, ნაყოფიერ სამეცნიერო მოღვაწეობას ეწეოდნენ: დავით ბატონიშვილის (1767-1819) რუსულ ენაზე დაბეჭდილი საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე, იოანე ბატონიშვილის (1772-1836) ენციკლოპედიური ნაშრომი „კალმასობა“, ბაგრატ ბატონიშვილის (1776-1841) „ახალი მოთხრობა“, სადაც შეტანილია წმინდანთა სასწაულები და განსაკუთრებით თეიმურაზ ბატონიშვილის (1782-1846) მიერ „ქართლის ცხოვრების“ მეცნიერული შესწორებები. აქ წარმოდგენილია მასალები ქრისტიანობის მიღების დათარიღებისათვის, მოთხრობები წმინდანთა ცხოვრების შესახებ, საეკლესიო მოღვაწეთა ბიოგრაფიები და სხვ.

XIX საუკუნის მე-2 ნახევრის ქართველმა ისტორიკოსებმა ინტენსიურად დაიწყეს (ეს პროცესი უკვე წარმატებით მიმდინარეობდა ევროპასა და რუსეთში) საქართველოს ისტორიის მრავალფეროვანი წყაროების მოძიება, რომელთა შორის მრავლად იყო საეკლესიო წყაროები. ისტორიოგრაფიას მნიშვნელოვანი წარმატებები ჰქონდა წერილობითი წყაროების გამოვლენის, პირველადი დამუშავებისა და გამოცემის საქმეში. ამ პერიოდის თითქმის ყველა გამოჩენილი ისტორიკოსი წყაროთმცოდნეც იყო: მ. ბროსე, დ.ჩუბინაშვილი, დ. ბაქრაძე, ალ. ცაგარელი, ალ.ხახანაშვილი, მ.ჯანაშვილი, თ.ჟორდანი და სხვ. ისინი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მოგზაურობის დროს აგროვებდნენ ხელნაწერებს, ხელნაწერების ქრონიკალურ მინაწერებს, გენეალ-

² ქ. ნადირაძე. ანტონ II. წგნ. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები, რედ. რ. მეტრეველი. თბ. 2002, გვ. 130-133.

ოგიურ ცნობებს, გუჯრებს, ეკლესიების სიძველეთა აღწერილობებს, საფლავის ქვების წარწერებს, სხვადასხვა სამახსოვრო ჩანაწერებს. აღწერდნენ ქართულ ლაპიდარულ, ჭედურ და ფრესკულ წარწერებს, ეტებდნენ მივიწყებულ და უცნობ ეკლესიებს, აღწერდნენ მათ.³

საჭირო გახდა სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულებების ტიპის არსებობა, სადაც მოპოვებული მასალები თავს მოიყრიდა და დაიწყებოდა მათი მეცნიერული შესწავლა-გამოცემა. ამ მიზნის განხორციელება რუსეთში, ითავა ცნობილმა ქართველოლოგმა მარი ბროსემ(1802-1880), რომლის განკარგულებაში იყო აკადემიის აზიური მუზეუმი. მისი პირდაპირი მოვალეობა იყო აქ ქართული მასალების თავმოყრა. ქართველ მეცნიერთა და მოღვაწეთა დახმარებით, განსაკუთრებით ამ საქმეს დიდი ამაგი დასდო თეიმურაზ ბატონიშვილმა, ბროსემ თავი მოუყარა მრავალ ხელნაწერს, სიგელ-გუჯარსა და ეპიგრაფიკულ წარწერებს. მისი მეცადინეობით აზიური ინსტიტუტის ფონდი ძალიან გამდიდრდა. აქ წარმოდგენილი მასალიდან ბროსემ მრავალი ხელნაწერის გამოცემა მოახერხა.⁴

1888 წელს თბილისში დაარსდა საეკლესიო მუზეუმი, რომლის მიზანი იყო ისტორიულ სიძველეთა შეკრება. მის წესდებაში ეწერა: საჭიროა შეიკრიბოს 1. ძველი ხელნაწერები, ძველად დაბეჭდილი წიგნები, გუჯრები ანუ მონასტრების აქტები; 2. საეკლესიო ავეჯეულობა; 3. ყველა ძველი ნაშთები, რომლებიც მოიპოვება საქართველოს საეგზარქოსოს მონასტრებსა თუ ეკლესიებში და ა.შ. ამგვარი საშუაოს შედეგად, მუზეუმში მოგროვდა უძვირფასესი, როგორც ლიტერატურული, ასევე საეკლესიო-ისტორიული ხელნაწერი მასალები.

საეკლესიო მუზეუმის დაარსებაში დიდი როლი ითამაშა დ. ბაქრაძემ. მუზეუმის დირექტორები სხვადასხვა დროს იყვნენ თ. ჟორდანიას და მ. ჯანაშვილი. ამავე საქმეს ემსახურებოდა ნაწილობრივ საერო მუზეუმი და ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება (დაარსდა 1879 წ.).⁵

ქართველ ისტორიკოსთა ძალისხმევით შედეგად მივიღეთ შემდეგი გამოცემები: თ. ჟორდანიას „ქრონიკები“ (3 წგნ. 1892, 1897, 1969), «Описание рукописей Тифлиского церковного музея Карталино-Кახетинского духовенства» (1902); მ. ჯანაშვილის „ბასილი ზარზმელისა და სერაპიონ ზარზ-

---

³ ქ. ნადირაძე. ქართული ისტორიოგრაფია. თბ. 2012, გვ. 77-101.

⁴ შ. ხანთაძე. მარი ბროსე. თბ. 1966.

⁵ ლ. ლგოდერიძე. კულტურულ-საგანმანათლებლო მოძრაობა საქართველოში XIX საუკუნის მეორე ნახევარსა და XX საუკუნის დასაწყისში. თბ. 2005, გვ. 166.

მელის ცხოვრება“; ნ. მარის „პეტრე იბერის ცხოვრება სამეცნიერო კომენტარებით, ლექსიკონითა და რუსული თარგმანით(1896), „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“ (1911); დ. ბაქრაძის «Опись памятников древности в некоторых храмах и монастыры Грузии»; პ. იოსელიანის «Жизнеописание святых прославляемых православною грузинскою церковію» (1850), ექ. თაყაიშვილის „ხელნაწერთა აღწერილობანი“ (ტ. 1-4, 1902-1912), „საქართველოს სიძველენი“ და მრავალი სხვა. აღსანიშნავია ალ. ცაგარელის 1883 წ. მოგზაურობა პალესტინაში, ათონისა და სინას მთაზე ქართული კერების მოსანახულებლად. შედეგად გამოქვეყნდა: „ცნობები საქართველოს მწიგნობრობის ძეგლებზე“ (1888, რუსულად), „ქართული ძეგლები წმ. მიწაზე და სინაზე“ და ა.შ.

წყაროთა ბაზის შექმნის პარალელურად დიდი ყურადღება დაეთმო ეკლესიის ისტორიის განმაზოგადებელი ნაშრომების შექმნას. ამ ნაშრომებში ძირითადად ქართული ეკლესიის ისტორია წარმოდგენილია ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით, დასაბამიდან ავტოკეფალიის გაუქმებამდე (1811-1814). წამოწეულია ეკლესიის ისტორიის ისეთი კარდინალური საკითხები, როგორებიც არის: 1. მოციქულების ანდრია პირველწოდებულისა და სვიმონ კანანელის ქადაგებანი, 2. წმ. ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა, 3. ეკლესიის ორგანიზაცია, 4. წმ. კვართის მობრძანება ქართლში, 5. საქართველოს ეკლესია და მისი ავტოკეფალია, 6. ასურელ მამათა მოსვლა საქართველოში, 7. ქართული კულტურის კერები საზღვარგარეთ და აქ მოღვაწე მამები, 8. სამონასტრო ცხოვრების განვითარება და სხვ. საკითხები წარმოდგენილია და განალიზებულია პოლიტიკური ისტორიის ფონზე. უნდა აღინიშნოს, რომ ყველა ამ პერიოდის ავტორი, ხაზს უსვამს დასახული მიზნის სირთულეს, რადგან მათ პირველად უხდებოდათ ასეთი ნაშრომების შექმნა და ერთდროულად ეწეოდნენ წყაროების მოძიებას, შეგვერებას, მათ ანალიზს, ხოლო შემდეგ მწყობრად ეკლესიის ისტორიის გადმოცემას.

ქართული ეკლესიის ისტორიის შესახებ პირველი მონოგრაფია ცნობილმა ისტორიკოსმა პ. იოსელიანმა გამოაქვეყნა პეტერბურგში რუსულად, „საქართველოს მოკლე ისტორია“ (1843), სადაც ქართული და უცხოური წყაროების გამოყენებით გადმოცემულია ქართული ეკლესიის მოკლე ისტორია. სერიოზული წვლილი შეიტანა ეკლესიის ისტორიის შესწავლის საქმეში მიქაელ საბინინმა, რომელმაც 1877 წ. ასევე რუსულად გამოსცა მონოგრაფია „საქართველოს ეკლესიის ისტორია“ (1877), რომელშიც თხრობა VI საუკუნემდე მოდის, ხოლო მის წიგნს „საქართველოს სამოთხე“ (1882), სა-

დაც შეტანილია ქართველ წმინდანთა ცხოვრებები, დღესაც არ დაუკარგავს მნიშვნელობა. მ. ჯანაშვილმა, პირველად ქართულ ენაზე, 1888 წელს, თბილისში გამოსცა „საქართველოს საეკლესიო ისტორია“, სადაც მოკლედ არის მოთხრობილი ეკლესიის მთელი ისტორია, დაარსებიდან ავტოკეფალიის გაუქმებამდე. ასევე საინტერესოა ახალი წყაროებით გამდიდრებული მ. თამარაშვილის ნაშრომი „ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე“ (1910, რომი).

ცალკე ნაშრომები მიედღვნა აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) საკათალიკოსოს ისტორიას. მ. ბროსემ შეადგინა აფხაზ კათოლიკოსთა ქრონოლოგიური რიგი «Essai chronologique sur la série des catholicos d'Apkhazeth» (1857), თ. ჟორდანიამ დაწერა გამოკვლევა რუსულ ენაზე „აფხაზეთის კათოლიკოსები“ (1893), სადაც გადმოცემულია აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) საკათალიკოსოს წარმოქმნის მოკლე ისტორია, შედგენილია XIII-XVIII სს. აფხაზთა კათოლიკოსების ქრონოლოგიური რიგი, მოკლე ანოტაციებით. თემა დღესაც მნიშვნელოვანია, როგორც მეცნიერული, ასევე პოლიტიკური თვალსაზრისით. საერთოდ აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოსთა სიის შედგენასა და სრულყოფას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან დასავლეთ საქართველოში კათოლიკოსთა არსებობის დადასტურება არის ერთ-ერთი მტკიცებულება, რომ აქ არსებობდა საკათალიკოსო მმართველობა. ხოლო, რაც უფრო ადრეულ ხანაში იქნება მათი მოღვაწეობა მითითებული, მით უფრო ადრეული ხანით განისაზღვრება აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) საკათალიკოსოს ჩამოყალიბების ანუ ბიზანტიის მორჩილებიდან მისი განთავისუფლებისა და შემდგომში მცხეთის საკათალიკოსოზე დაქვემდებარების თარიღი. რადგან წყაროებში აფხაზთა საკათალიკოსოს წარმოქმნის თარიღი პირდაპირ მითითებული არ არის, ხოლო არსებული მონაცემები ძალიან მწირია და მხოლოდ ვარაუდების გაკეთების საშუალებას იძლეოდა, აფხაზთა საკათალიკოსოს დაარსების დრო მკვლევართა მიერ VIII, IX, X თუ XII-XIII საუკუნეებით განისაზღვრა. ამ საკითხისადმი აზრის სიჭრელეს კიდევ უფრო მეტად განაპირობებდა ის ფაქტი, რომ კათოლიკოსთა სიები არსენით იწყებოდა, რომლის მოღვაწეობის პერიოდი XIV საუკუნის 90-იანი წლებით თარიღდება (მ. ბროსე, პ. კარბელაშვილი, მ. თამარაშვილი).⁶ მეცნიერები მონაცემთა უქონლობის გამო, უფრო ადრეულ ხა-

---

⁶ მ. თამარაშვილი. ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე. რედაქცია გაუკეთეს, წინასიტყვაობა დაურთეს და გამოსაცემად მოამზადეს ზ. ალექსიძემ და ჯ. ოდიშელმა. თბ. 1995.

ნაში მოღვაწე კათოლიკოსებს ვერ ასახელებდნენ.⁷

პირველად თ. ჟორდანიამ მიაკვლია⁸ ახალციხური ტყავის სახარებას, რომლის მინაწერებშიც იხსენიება „სვიმონ აფხაზეთის კათოლიკოსი“.⁹ პალეოგრაფიული ნიშნების შესწავლის საფუძველზე, თ. ჟორდანიამ მივიდა დასკვნამდე, რომ აღნიშნული სახარება „ყოველ ეჭვს გარეშე გადაწერილია XI საუკუნის დამღვეს ან XII საუკუნის დამღვეს. აღნიშნული მინაწერი, IX-XII საუკუნეების ჩვენამდე მოღწეულ საკათალიკოსოს წყაროებს შორის, ერთადერთია, რომელშიც პირდაპირ არის მითითებული „აფხაზეთის კათოლიკოსის“ შესახებ და ერთმნიშვნელოვნად ამტკიცებს დასავლეთ საქართველოს საკათალიკოსოს არსებობას XI-XII საუკუნეთა მიჯნაზე. სამწუხაროდ, დიდხანს ამ აზრმა მხარდაჭერა ვერ მოიპოვა. დღეს ამ ცნობის საფუძველზე თანამედროვე ისტორიოგრაფიას მყარი საფუძველი შეექმნა დასავლეთ საქართველოს საკათალიკოსოს არსებობა XI-XII საუკუნეთა მიჯნით დაათარილოს.¹⁰

ჩვენს მიერ ზემოთ აღნიშნული ეკლესიის ისტორიის განმაზოგადებელი ნაშრომები, ძირითადად სქემატურობით ხასიათდებიან და მეცნიერების თანამედროვე დონის მოთხოვნებს აღარ აკმაყოფილებენ, მაგრამ ისინი შექმნის დროისათვის მიზანს ამართლებდნენ. ჯერ ერთი, ამ ნაშრომებით პოპულარიზაცია გაეწია ქართული ეკლესიის ისტორიას, მეორე – დაიწყო ისტორიოგრაფიული ბაზის შექმნა, რაც აუცილებელ პირობას წარმოადგენდა ამ დარგის შემდგომი განვითარებისათვის. ხაზი უნდა გაესვას კიდევ ერთხელ შემდეგ გარემოებას: ამ ნაშრომთა უმრავლესობა წყაროებზე დაყრდნობითაა შექმნილი.

ქართული ეკლესიის ისტორიის კვლევა განსაკუთრებით აქტუალური გახდა 1904-1905 წლებიდან, როდესაც ქართულმა სასულიერო საზოგადოებამ რუსეთის საიმპერატორო კარისა და წმინდა სინოდის წინაშე დასვა საკითხი, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის შესახებ. ეს მოთხოვნა

⁷ ქ. ნადირაძე, თელო ჟორდანია – საქართველოს ისტორიის მკვლევარი. თბ. 2004, გვ. 106-107.

⁸ კათოლიკოსი სვიმონი თ. ჟორდანიას ნაშრომში «Абхазские католики» შეტანილი არა აქვს. როგორც ჩანს, საბუთი მისი არსებობის შესახებ მერე აღმოაჩინა და „ქრონიკების“ II წიგნში (1897) შეიტანა.

⁹ ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა. შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ. წ. II. ტფ. 1897, გვ. 90.

¹⁰ თ. ქორიძე. XI-XVI საუკუნეების აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოსთა ქრონოლოგია. ჟურნ. „კლიო“. №15, თბ. 2002, გვ. 5; ბ. კუდავა. აფხაზეთის საკათალიკოსოს ისტორიიდან (IX-XIII სს.). ქართული დიპლომატია. წელიწადი. ტ. 9, თბ. 2002, გვ. 4; ქ. ნადირაძე, თელო ჟორდანია – საქართველოს ისტორიის მკვლევარი, გვ. 147-148.

დაუკავშირდა, თავად რუსეთში დაწყებულ მოძრაობას, რომლის მიზანი იყო რუსეთის ეკლესიის გათავისუფლება სახელმწიფო-ბიუროკრატიული აპარატის გავლენისაგან. ითხოვდნენ პატრიარქობის აღდგენას, რომელიც პეტრე I გააუქმა და წმ. სინოდის რეორგანიზაციას. 1700 წლიდან რუსეთს აღარ ჰყოლია უმაღლესი საეკლესიო იერარქი – მოსკოვისა და სრულიად რუსეთის პატრიარქი. 1721 წლიდან რუსეთის ეკლესიას განაგებდა უწმინდესი სინოდი. სინოდს (მიტროპოლიტები, არქიეპისკოპოსები, ეპისკოპოსები) თავმჯდომარეობდა საერო პირი ობერ-პროკურორი. სინოდის წევრებსა და ობერ-პროკურორს იმპერატორი ნიშნავდა და ათავისუფლებდა. რუსეთში დე ფაქტო – დე იურე იმპერატორი ითავსებდა უმაღლესი საეკლესიო იერარქის ფუნქციას.¹¹ აქვე უნდა აღინიშნოს ერთიც: საეკლესიო წყობაში პრინციპულმა განსხვავებამ რთული ვითარება შეუქმნა 1783 წლის რუსეთ-საქართველოს შორის ხელშეკრულების ირგვლივ გამართულ მოლაპარაკებებში ქართულ ეკლესიას. როდესაც ერეკლე II 1771 წლის 30 დეკემბერს ხელი მოაწერა მფარველობითი ხელშეკრულების პროექტს, მეფე კატეგორიულად ითხოვდა სამეფო ხელისუფლების „უცვალეზლად“ შენარჩუნებასთან ერთად „მსგავსადვე კათოლიკონიცა წესსავე თვისსა ეგოს მოუშლელად“.¹² მიუხედავად ამისა, გეორგიევსკის ტრაქტატის (1783 წლის 24 ივლისი) მერვე მუხლის ძალით საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ I (1744-1755, 1764-1788) გახდა რუსეთის ეკლესიის უწმინდესი სინოდის წევრი და სინოდში დაიკავა მერვე ადგილი, რაც მის წევრებთან გათანაბრებას ნიშნავდა. უფრო მეტიც, მასზე დიდი პატივით სარგებლობდა შვიდი მღვდელთმთავარი.¹³ ეს თავისთავად კათოლიკოს-პატრიარქის ღირსების შელახვაზე მიუთითებდა, რაც იძლევა საფუძველს ფიქრისა, რომ რუსეთის იმპერიის მესვეურებს ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება იმთავითვე მიზნად ჰქონდათ დასახული.

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის მოთხოვნას მხარს უჭერდა, როგორც ქართველი სამღვდელოების უმრავლესობა, ასევე ქართული მოწინავე საზოგადოება, იღია ჭავჭავაძის მეთაურობით. 1905 წლის მაისის სამღვდელოების კრებამ შეიმუშავა პეტიცია, სადაც ითხოვდნენ: სასკოლო რეფორმას, სიტყვის, ბეჭდვის, კრების თავისუფლებას, ჩამორთმეული მამუ-

---

¹¹ ვ. გურული. ქართული სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება. 1811-1814. თბ. 2010, გვ. 38-100.

¹² ვ. მაჭარაძე. გეორგიევსკის ტრაქტატი. თბ. 1983, გვ. 59.

¹³ ვ. მაჭარაძე. გეორგიევსკის ტრაქტატი, გვ. 69.

ლების დაბრუნებას, ავტოკეფალიის აღდგენასა და ეკლესიის სახელმწიფოსაგან გამიჯვნას. პეტიციას ხელს აწერდა 412 სასულიერო პირი. ასლები გაეგზავნათ კავკასიის მეფისნაცვალს, სინოდის ობერ-პროკურორსა და სინოდის თავმჯდომარეს მიტროპოლიტ ანტონს. ყრილობის საპასუხოდ პოლიცია შეიჭრა სემინარიის შენობაში და დაუნდობლად ცემეს იქ მყოფი დელეგატები. მოგვიანებით, აგრეთვე დაიწერა მიმართვა, ავტოკეფალიის მოთხოვნით და გაეგზავნა კონსტანტინოპოლის პატრიარქს.¹⁴

ქართველმა თავად-აზნაურობამ დარბეულ სამღვდლოებას სოლიდარობა გამოუცხადა და მწვავე პროტესტი გამოხატა. მოითხოვეს ამ საქმის სასწრაფო გამოძიება. ექვთიმე თაყაიშვილი ამის შესახებ წერდა: „გადავწყვიტეთ დიდი დემონსტრაცია მოგვეწყო და ავტოკეფალია მოგვეთხოვა, თან უნდა წავკვლო ბაირალები და პლაკატები წარწერებით: აღვიდგინეთ ავტოკეფალია და სხვ. წამოიჭრა საკითხი ვინ უნდა გაძლოდა წინ ამ არაჩვეულებრივ დემონსტრაციას. ილიამ გვითხრა: თუ საჭიროა მე წავიძლებითო!“, შემდეგ ისევ დელეგაცია გააგზავნეს მოსალაპარაკებლად მთავარმართებელთან.¹⁵ ამავე პერიოდში, ილია აქტიურად იყო ჩაბმული ახალი პოლიტიკური პარტიის ორგანიზების საქმეში და მონაწილეობა მიიღო საპროგრამო დოკუმენტის შედგენაში, სადაც პარტიის უპირველეს ამოცანად დასახულია „განახლება ივერიის ავტოკეფალიის უფლებისა და აღდგენა მცხეთა-ივერიის კათალიკოსობისა საქართველოს ადრინდელ საზღვრებს შორის კათალიკოსის მეთაურობით, რომელიც უნდა ამორჩეულ იქნას უკვე ყოფილ წესისამებრ და დამტკიცებულ უმაღლეს მთავრობის მიერ.“ აგრეთვე, პეტერბურგში მყოფი ილია შეხვდა სინოდის თავმჯდომარესა და ობერ-პროკურორს. იგი ცდილობდა დაერწმუნებია რუსეთის ეკლესიის წინამძღოლები საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის კანონიერებაში. ამისათვის ილია ისტორიულ არგუმენტებსაც იშველიებდა და ქართული ეკლესიის მძიმე მდგომარეობასაც ასაბუთებდა, მაგრამ უშედეგოდ.¹⁶ ავტოკეფალიის აღდგენის სა-

¹⁴ აღნიშნული პეტიცია 1907 წელს ჰააგის კონფერენციის დელეგატებს დაურიგდათ. 1912 წელს კი დაიბეჭდა (ვარლამ ჩერქეზიშვილისა და დეკანოზ დავით ღამბაშიძის ძალისხმევით) ლონდონში და აშშ-ს პრესის ფურცლებზე. ჩერქეზიშვილი. თხზულებანი. ტ. I. რედ. დ. შველიძე. თბ. 2011, გვ. 29.

¹⁵ მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია. თბ. 2009, გვ. 108.

¹⁶ ო. გოგიაშვილი. ილია დღეს. თბ. 2008, გვ. 291.

კითხს მხარს უჭერდა მთლიანად თერგდალეულთა მოძრაობა და პოლიტიკური პარტიების უმრავლესობა.

აღნიშნულ საკითხს ბუნებრივია უყურადღებოდ ვერ დატოვებდა ივ. ჯავახიშვილი. მან პეტერბურგში, რუსულ ენაზე გამოსცა ნაშრომი, სადაც აღნიშნულია: კათოლიკოსის (ანტონ II – ქ. ნ.) რუსეთში გაწვევის შემდეგ რუსულმა ხელისუფლებამ გააუქმა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია, რომელიც ერთ-ერთი უძველესი ეკლესიაა. საქართველოს რუსეთთან შეერთების 10 წლის შემდეგ, ქართველებს მოესპოთ შესაძლებლობა, საკათედრო ტაძარში ქართულად ღვთისმსახურების მოსმენისა...¹⁷ ხოლო, 1907 წელს პეტერბურგში გამოცემულ «Политическая Энциклопедия»-ში მან დაბეჭდა სტატია – «Автокефалия Грузинской церкви», სადაც აღნიშნულია ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობის გაუქმების ისტორიული, სამართლებრივი და პოლიტიკური უსაფუძვლობა.

ქართველ ავტოკეფალისტებს ყოველმხრივი ბრძოლა გამოუცხადეს. რუსმა მოღვაწეებმა დაიწყეს ტენდენციური ხასიათის სტატიების გამოქვეყნება საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ. განსაკუთრებით, აღსანიშნავია არქიმანდრიტ ნიკანდრის სტატია, რომელიც, ისტორიული წყაროების არასწორი ინტერპრეტაციის გზით ცდილობს დაამტკიცოს ის, რომ საქართველოს ეკლესია დამოუკიდებელი არასოდეს ყოფილა და ადრეულ საუკუნეებშიც ანტიოქიის მორჩილებაში იმყოფებოდა. სწორედ, ეს გახდა შემდგომში რუსული მხარის ძირითადი არგუმენტი, რომლითაც ცდილობდნენ დაესაბუთებინათ ქართული მხარის მოთხოვნის უსაფუძვლობა. ნიკანდრის სტატიაზე პასუხმა არ დააყოვნა და ჟურნალ Духовный вестник-ში სერგი გორგაძემ არგუმენტირებულად, წყაროებზე დაყრდნობით გააბათილა ეს პოლიტიკურად მოტივირებული „პასკვილი“.¹⁸

ავტოკეფალიის აღდგენის საქმეში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო 1905 წლის დეკემბერში თბილისში ჩატარებული საქართველოს ეკლესიის სამღვდელთა დელეგატთა კრება, რომელმაც შეიმუშავა „საქართველოს ეკლესიის რეორგანიზაციის პროექტი.“ პროექტი შედგებოდა 26 პარაგრაფის-

---

¹⁷ И. Джавахов. Политическое и социальное движение в Грузии XIX веке. СПб. 1906, гл. 21.

¹⁸ Архимандритъ Никандръ Об Автокефальности Грузинской Церкви и Церковной жизни в Грузии при Католикосахъ. Журн. «Духовный вестник Грузинского ексархата», 1905, 1. №13-14; С. Горгадзе. Автокефальность Грузинской Церкви. Журн. «Духовный вестник Грузинского ексархата», 1905, №21-22.

გან, რომელშიც განსაზღვრული იყო საეპარქიოს საბჭოს, ეპისკოპოსის, სა-
ოლქო სამო კრების და საბჭოს, სამრევლო საბჭოს, სამრევლო კრებისა და
საკრებულოს წევრთა უფლება-მოვალეობანი და არჩევის წესი. სწორედ ეს
პროექტი დაედო საფუძვლად 1917 წლის საქართველოს ეკლესიის ავტოკე-
ფალიის აღდგენას.¹⁹

1906 წლის მარტიდან დეკემბრამდე პეტერბურგში მიმდინარეობდა რუ-
სეთის საეკლესიო კრების წინარე თათბირი, რის შემდეგაც ჩატარდებოდა სა-
ეკლესიო კრება. წინარე თათბირს უნდა გადაეწყვიტა რუსეთში პატრიარქო-
ბის აღდგენისა და საეკლესიო კრების მოწვევის განახლება. ეს თავისთავად
ითხოვდა შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზის შექმნას. თათბირზე იხილებოდა
არაველიკორუსულ მხარეებში, მათ შორის კავკასიაში, საეკლესიო ცხოვრე-
ბის მოწყობის პირობები, კერძოდ რა სახით უნდა დაქვემდებარებოდა კავკა-
სია, მათ შორის, საქართველო რუსეთის პატრიარქსა და საეკლესიო კრებას.
სწორედ ამის შედეგად მოხვდა თათბირის დღის წესრიგში საქართველოს ეკ-
ლესიის ავტოკეფალიის საკითხი.

საეკლესიო კრების წინარე თათბირში სულ მონაწილეობას იღებდა 10
ეპისკოპოსი და 21 პროფესორი. თათბირის წევრი იყო უწმინდესი სინოდის
ობერ-პროკურორი ა. დ. ობოლენსკი. ქართულ მხარეს წარმოადგენდნენ ეპის-
კოპოსები: კირიონი (საბაგლიშვილი), ლეონიდე (ოქროპირიძე), ექვთიმე (ელ-
იაშვილი); პროფესორები: ალ. ცაგარელი, ნ. მარი, ალ. ხახანაშვილი.

ქართული დელეგაცია ბრწყინვალედ იყო მომზადებული, რათა დაეცვა
ქართველი ერის ინტერესები და მეცნიერულად, წყაროებზე დაყრდნობით დაესა-
ბუთებინა ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობის აღდგენის სამართლიანობა.

დელეგაციის მოქმედების გეგმა წარმოადგენდა შემდეგს: პირველი-სა-
ქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის გა-
უქმების უკანონობის აღიარების მიღწევა; მეორე- ავტოკეფალიის აღდგენის
სამართლიანობის დასაბუთება. ბუნებრივია, თუ პირველის აღიარებას მიაღ-
წევდნენ, მეორე თავისთავად დადებითად უნდა გადაწყვეტილიყო.

სწორედ ამიტომ რუსი მღვდელმთავრები (ვოლინის ეპისკოპოსი ნიკან-
დრი, მოვილევის ეპისკოპოსი სტეფანე), რუსეთის სამღვდელეობის წარმო-
მადგენლები (დეკანოზები: ტ. ბუტკევიჩი, თ. ტიტოვი, ი. ვოსტორგოვი...),

¹⁹ ლ. ტყეშელაშვილი. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიის ძირითადი საკით-
ხები. ქუთაისი. 2014, გვ. 258-259.

ეკლესიის ისტორიის და სამართლის ცნობილი სპეციალისტები (პროფესორები: ნ. გლუბოვოცკი, ი. ბერდიაევი, ი. სოკოლოვი...) ამტკიცებდნენ, რომ საქართველოს ეკლესიის უძძიმესი მდგომარეობიდან გამომდინარე (სპარსელები-სა და ოსმალების მიერ ეკლესია-მონასტრების განადგურება, იძულებით გამაჰმადიანებული მრავალი ქართველი, დაკარგული ტერიტორიები და სხვ.). ავტოკეფალიის გაუქმება კანონზომიერ მოვლენას წარმოადგენდა. თუმცა იმის აღნიშვნაც არ ავიწყდებოდათ, რომ ისტორიულად ქართული ეკლესია დამოუკიდებელი არასოდეს ყოფილა.

ქართველ მოღვაწეებს მოხსენებები თემატურად ჰქონდათ გადანწილებული, რათა ამომწურავი პასუხები გასცემოდა ყველა იმ საჭირობოროტო საკითხს, რომლებიც სხდომებზე დაისვა.

ეპისკოპოსმა კირიონმა ქართულ, ბერძნულ, ასურულ და არაბულენოვან ისტორიულ წყაროებზე დაყრდნობით აჩვენა მოციქულთა მიერ საქართველოს გაქრისტიანების ფაქტი, დაასაბუთა VIII საუკუნის შუახანებში ანტიოქიის მიერ საქართველოს ავოკეფალობის ცნობა და 1811 წლამდე მისი სრული თავისუფლება.²⁰

ეპისკოპოსმა ლეონიდემ გააკრიტიკა ეგზარქოსების მმართველობა ყოველივე ქართულის დათრგუნვაში, ტრადიციების, რიტუალების დევნაში, ეკლესიის წმინდა სიძველეთა მოსპობაში, სასულიერო განათლების დონის დაცემაში და სხვა.

ნიკო მარმა დაადასტურა შემდეგი: ქართული ენის დევნა, უმდიდრესი ქართული საეკლესიო წერილობითი ძეგლებისა და საეკლესიო სწავლების უგულვებელყოფა, ქართული ეკლესიის სამოციქულო წარმომავლობა და შესაბამისად მისი საწყისშივე ავტოკეფალურობა და სხვ.

ალექსანდრე ცაგარელი გამოვიდა მოხსენებით,²¹ სადაც ხაზი გაუსვა იმ გარემოებას, რომ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებით დაირღვა არა მხოლოდ მსოფლიო და ადგილობრივი კრების კანონები, არამედ საქართველოს ეკლესიის განჩინებები. შეიბღალა საქართველოს სამოქალაქო კანონები, სა-

---

²⁰ კირიონ III სინოდის სხდომებზე წარსადგენად დაწერა ოთხი მოხსენება: «Грузинский церковный вопрос (историко-каноническое основания)»; «Что вынуждает Грузию добиваться восстановления автокефалии своей церкви»; «Какой Иверии дарована автокефалия в XI веке»; «Национальный вопрос в церкви».

²¹ მოხსენება პროფ. ალ. ცაგარელისა. ნათარგმნი სინოდის ორგანოს «Церковныя Ведомости»-დან 1906 წ. „მოწმობანი მე-XVII-XVIII საუკ. ოფიციალურ მიწერ-მოწერებისა საქართველოს (ივერიის) ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ“. ქუთაისი. 1911.

ხელდობრ ვახტანგ VI სჯულდებისა, რომელშიც მოცემული იყო „საკათალიკოსო კანონების“ მთელი განყოფილება, შეეხო რუსეთის მიერ ქართული ეკლესიისათვის ქონების ჩამორთმევის საკითხს და მოითხოვა ერთი საკათალიკოსოს უწყების აღდგენა, ერთი კათოლიკოს-პატრიარქით სათავეში და სხვ.

ალექსანდრე ხახანაშვილმა დიდი ყურადღება დაუთმო კულტურული საკითხების მიმოხილვას და მის როლს ქართველი ერის განვითარებაში. ვრცლად ისაუბრა ქართველ მოღვაწეთა ნაშრომთა მნიშვნელობაზე.

მიუხედავად დიდი მცდელობისა, საეკლესიო კრების წინარე თათბირის მეორე განყოფილებამ მიუღებლად მიიჩნია საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა. პირიქით, მათ მიერ შემუშავებული პროექტი კიდევ უფრო ამძიმებდა ეკლესიის მდგომარეობას. პროექტი ითვალისწინებდა საეგზარქოსოს გაუქმებას და ეპარქიების შექმნას. საბედნიეროდ აღარ დასცალდათ.²²

დაიწყო რეაქციის ხანა, შესაბამისად ავტოკეფალისტურად განწყობილ სამღვდლო პირთა მასიური დევნა-გადასახლება. კირიონ ეპისკოპოსი 1907 წელს რუსეთში გადაასახლეს კოვნოს ეპარქიაში. 1908 წელს კი საერთოდ დაითხოვეს და სასულიერო წოდება ჩამოართვეს. ასევე არქიმანდრიტი ამბროსი (ხელაია) 1905 წელს გადაასახლეს რუსეთში, ხოლო 1908 წელს მასაც აუკრძალეს მღვდელმსახურება. ორივეს უსაფუძვლოდ დადეს ბრალი 1908 წელს საქართველოს ეგზარქოსის ნიკონის მკვლელობაში მონაწილეობისათვის და სხვ.

მართალია, ავტოკეფალიის აღდგენის მცდელობა მარცხით დამთავრდა, მაგრამ ისტორიოგრაფიას შემორჩა ამ საკითხისადმი მიძღვნილი არაჩვეულებრივად საინტერესო და საჭირო ნაშრომები. ამ პერიოდში შეიქმნა კ. ცინცადის, ნ. დურნოვოს, მ. კელენჯერიძის, ნ. მარის, ალ. ცაგარელის, ალ. ხახანაშვილის, თ. ჟორდანიას, ს. გორგაძის გამოკვლევები, რომელთა მიზანი იყო მეცნიერულად, ყველა არსებული წყაროს გამოყენებით მოეთხროთ ქართული ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვების ისტორია და დაესაბუთებინათ მისი აღდგენის კანონიერება.²³

²² გ. ბურდული. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი რუსეთის საეკლესიო კრების წინარე თათბირზე. თბ. 2012, გვ. 170-382.

²³ К. К. Цинцадзе. Автокефалия церкви Грузинской. 1905; К. К. Цинцадзе. Историческая справка по вопросу об автокефальности Грузинской церкви. 1906; Кирион. Краткий очерк истории грузинской церкви и экзархата за XIX столетие. 1901; Н. Дурново. Исторический очерк Автокефальных церквей Иверской и Имеретинской. М. 1910; Т. Жордания. Краткие исторические сведения об автокефалии Грузинской церкви. 1905; Н. Марр. Исторический

ავტოკეფალიისადმი მიძღვნილ ნაშრომებში წამოჭრილია მთელი რიგი პრობლემები: ქართველთა მოქცევის ქრონოლოგია, გაქრისტიანების ისტორიულ-პოლიტიკური და სოციალური პირობები, ქართული ეკლესიის იერარქიული მდგომარეობა, საეკლესიო სტრუქტურის ჩამოყალიბება, ქართული ეკლესიის დამოკიდებულების საკითხი ბიზანტიის ტერიტორიაზე არსებულ საპატრიარქოებთან, მირონის მოხარშვის წესი და სხვ. მართალია არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა, მაგრამ თითქმის ყველა მკვლევარი თანხმდება ერთ საკითხში: საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობა საკმაოდ შორეულ წარსულში იღებს სათავეს.

თამამად შეიძლება ითქვას, ავტოკეფალიის თემაზე შექმნილ შრომებს დღესაც არ დაუკარგავს აქტუალობა.

1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ გადაწყდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა. 1917 წლის 12 მარტს, სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში, ლეონიდესა და სხვა ქართველი მღვდელმთავრების თაოსნობით, შესრულდა საგანგებო ღვთისმსახურება. მათ ქართველ ერს მიულოცეს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა. ამავე წლის 29 დეკემბერს მოსკოვისა და სრულიად რუსეთის პატრიარქმა ტიხონმა საქართველოში გამოაგზავნა ეპისტოლე, სადაც გამოდიოდა ქართველ მღვდელმთავართა ბრალდებით, თითქოსდა მათ ავტოკეფალიის გამოცხადებით დაარღვიეს საეკლესიო კანონები, რის საფუძველზეც ყოველგვარი კავშირი გაწყდა რუსულ ეკლესიასთან.²⁴

1917 წლის 8-17 სექტემბერს თბილისში სიონის საკათედრო ტაძარში ჩატარდა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის კრება, რომელსაც სამოციქულო ეკლესიის კათოლიკოს-პატრიარქი უნდა აერჩია. კანდიდატებად წარდგენილები იყვნენ – ეპისკოპოსი კირიონი და მიტროპოლიტი ლეონიდე. ფარული კენჭისყრით თერთმეტი ხმის უპირატესობით გაიმარჯვა კირიონმა. პირველ ოქტომბერს მცხეთობას, სვეტიცხოვლის ტაძარში იგი აკურთხეს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად. კურთხევა ეროვნულ დღესასწაულად გადაიქცა.

უპირველეს ყოვლისა კათოლიკოს-პატრიარქმა კირიონ III (1917-1918)

очерк Грузинской церкви. Журналы и протоколы заседаний предсоборного присутствия. 1907. Т. III. СПб, №5; Ал. Цагарели. Статьи и заметки по грузинскому церковному вопросу. 1912; ს. გორგაძე. საქართველოს ეკლესია და მისი დასაწყისი. 1905 და სხვ.

²⁴ ქ. ნადირაძე. ლეონიდე. წგნ. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები, გვ. 186.

წერილები დაუგზავნა მსოფლიოს მართლმადიდებელ ეკლესიათა მეთაურებს, რომელშიც მოკლედ, მაგრამ დასაბუთებულად გადმოსცემდა საქართველოს ეკლესიის ისტორიას და მოითხოვდა საქართველოს ავტოკეფალიის ცნობას.²⁵

სწორედ აქედან იწყება ის დიდი და ხანგრძლივი ბრძოლა, რომელსაც ქართული ეკლესია XX საუკუნის 90-იან წლებამდე აწარმოებდა კუთვნილი უფლებებისა და ადგილის მოსაპოვებლად მსოფლიო მართლმადიდებელ სამყაროში.

ძალიან დიდ დაბრკოლებას უქმნიდა რუსეთის ეკლესია, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საერთაშორისო აღიარებას. კათოლიკოს-პატრიარქის ამბროსის (1921-1927) წერილობით მიმართვას კონსტანტინოპოლის, ანტიოქიისა და სრულიად აღმოსავლეთის პატრიარქების მხრიდან პასუხი არ მოჰყოლია. როგორც კალისტრატე ცინცაძე სამართლიანად მიუთითებდა – სავსებით გასაგებია მათი პოზიცია. კონსტანტინოპოლის ეკლესიას არ სურს ქართული ეკლესიის აღიარებით გააღიზიანოს რუსეთი.

მნიშვნელოვანი გარდატეხა მოხდა 1943 წლიდან, როდესაც რუსეთის ეკლესიამ აღიარა საქართველოს ეკლესიის, როგორც ტერიტორიული ავტოკეფალია, ასევე საქართველოს ეკლესიის მეთაურის საპატრიარქო ტიტული და VI ადგილი მსოფლიო დიპტიხში. რუსეთის პატრიარქმა წერილობით მიმართა მართლმადიდებელი ეკლესიის მეთაურებს და აცნობა, რომ ამიერიდან რუსეთის ეკლესია ოფიციალურად აღიარებს საქართველოს ავტოკეფალიას.²⁶ 1943 წლის 28 ოქტომბერს, თბილისში ჩამოვიდა სრულიად რუსეთის პატრიარქის სერგის მიერ ოფიციალურად წარმოგზავნილი სტავროპოლისა და პიატიგორსკის მთავარეპისკოპოსი ანტონი. კათოლიკოს-პატრიარქმა კალისტრატემ (1932-1952) სიონის ტაძარში საღმრთო ლიტურგია აღასრულა ანტონთან ერთად. მომავალში ამას მოჰყვა საერთაშორისო აღიარებაც.²⁷

უდიდესი წვლილი მიუძღვის კათოლიკოს-პატრიარქს ილია II (1977 წლიდან) ქართული ეკლესიის კუთვნილი ადგილის დასაკავებლად მართლმადიდებელ სამყაროში. ქართველი ისტორიკოსების დახმარებით (მ. ლორთქიფანიძემ, ბ. ლომინაძემ, ნ. ლომოურმა, ა. ბოგვერაძემ და სხვებმა ჯერ კიდევ 1963 წლიდან, პატრიარქის თხოვნით, დაიწვეს საქართველოს სამოციქულო

²⁵ ქ. ნადირაძე. კირიონ III. წგნ. საქართველოს-კათოლიკოს პატრიარქები, გვ. 181.

²⁶ აღნიშნული ფაქტის პოლიტიკური მოტივების შესახებ იხ. მ. ბენდელიანი. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია XX საუკუნის 30-40-იან წლებში. თბ. 2002, გვ. 108-158.

²⁷ ქ. ნადირაძე. კალისტრატე. წგნ. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები, გვ. 200.

ეკლესიის ისტორიაზე მუშაობა)²⁸ და ბუნებრივია სასულიერო საზოგადოების აქტიურობითა და დიდი თანადგომით, მიღწეულ იქნა დიდიხნის ოცნება: 1990 წელს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო ტახტმა გამოსცა „საქართველოს უწმინდესი მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის ცნობისა და მტკიცების სიგელი“. ამრიგად, დაკმაყოფილდა 1979 წელს ილია II მიერ მსოფლიო საპატრიარქოს წინაშე წაყენებული მოთხოვნები: 1. საქართველოს ავტოკეფალიის ცნობა V საუკუნიდან; 2. ეკლესიის მეთაურისთვის პატრიარქის წოდების დადასტურება, რომელსაც ქართველი კათოლიკოსები XI საუკუნიდან ატარებენ.²⁹

ვფიქრობთ, ზემოთ წარმოდგენილი განხილვიდანაც კარგად გამოჩნდა თუ, როგორ დაუღალავად იბრძოდა თითქმის ორი საუკუნის მანძილზე ქართული ეკლესია, რუსეთის სახელმწიფო მანქანის წინააღმდეგ, საკუთარი უფლებების დასაცავად და ამ ბრძოლაში მუდამ გვერდით ედგა საერო საზოგადოება, რადგან მათ კარგად ჰქონდათ გააზრებული: ქართული ეკლესიის სიძლიერე ქვეყნის სიძლიერის, ხოლო დამოუკიდებლობა ქვეყნის დამოუკიდებლობის ტოლფასი იყო.

---

²⁸ აკად. მ. ლორთქიფანიძე იგონებს: კონსტანტინოპოლის მხარე მოითხოვდა წარგვედგინა მსოფლიო საეკლესიო კრების დადგენილება ან პირადად მსოფლიო პატრიარქის ბრძანება V საუკუნიდან ქართული ეკლესიისათვის დამოუკიდებლობის მინიჭების. ასეთი დოკუმენტები კი ჩვენ ხელთ არ გვქონდა. ჩვენი მხარის მიერ წარდგენილი ცნობები ქართული ნარატიული საისტორიო წყაროებიდან, ქართული დოკუმენტებიდან, როგორც თვითონ ბრძანებდნენ, მათთვის საბუთი არ იყო. როდესაც წარუდგინეთ რომის ერთ-ერთი პაპის წერილი ჩვენი კათოლიკოსისადმი, რომელშიც ის მას ავტოკეფალური ეკლესიის მეთაურის ტიტულით მიმართავდა, ცინიკურად გაიღიმეს და გვითხრეს, უნდა გესმოდეთ, რომ ეს მხოლოდ ზრდილობიანი მიმართვის ფორმაა და არა დოკუმენტური დადასტურება. მათთან დისკუსია ძნელი იყო, რადგან ცინიკური იყო მათი ტონი, მიუღებელი მათი დამოკიდებულება ქართული საისტორიო წყაროებისადმი, მაგრამ თავს ვიკავებდით ურთიერთობის გართულების შიშით. საბოლოოდ მიზანი მიღწეულ იქნა და ვფიქრობ ჩვენი კომისიის საბუთიანობასაც გაუწიეს ანგარიში. რაღა თქმა უნდა გადაწვევები ფაქტორი ილია II-ის დიდი ავტორიტეტი იყო, რომელიც ჩვენს პატრიარქს ქრისტიანულ სამყაროში ჰქონდა. წგნ. საქართველოს დიდი ქალბატონი. რედ. ნ. ხაზარაძე. თბ. 2013, გვ. 43.

²⁹ ქ. ნადირაძე. ილია II. წგნ. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები, გვ. 217.

Ketevan Nadiradze

**SCIENCE FOR SUPPORT OF RESTORATION AND
STRENGTHENING OF AUTOCEPHALY OF GEORGIAN CHURCH**

Summary

In Georgian historiography dealing with history of Georgian Church three new directions emerged since forties of 19th century: 1. finding, collection and publication of the historical sources dealing with ecclesiastic life; 2. based on these sources, writing the works on history of Church; 3. movement of autocephaly supporters intending to study and write history of Georgian Church. At the same time, the approach to the issue remained traditional, enlargement and enrichment of historical monument “Kartlis Tskhovreba” (Life of Katli/History of Georgia) with the issues of the Church history.

Such phenomenon in the Georgian science of the 19th century had certain ideological foundation as well. After annexation of Georgia by Russia, the Russians abolished autocephaly of the Georgian Church and the position of Catholicos-Patriarch (in 1811 in the Eastern Georgia and in 1814 in the Western Georgia). Administrative and socio-economic changes were performed. The Georgian Church became the exarchate of the Russian Synod. As a result, Church has lost its historical function in the nation’s life. The Georgian scientists were well aware in significance of presentation of the millennium-long history of a Georgian Church through scientific research for strengthening of its authority.

Study of history of Georgian Church became of particular significance in 1904-1905, when the Georgian society offered the issue of restoration of autocephaly of the Georgian Church to Russian imperial court and Holy Synod of Russia. This requirement gained actual basis after the movement for liberation of the Russian Church from the influence of the state bureaucratic administration had started. They requested restoration of patriarchy and reorganization of Holy Synod. The Georgian priests actively started to struggle at the Synod sessions for achievement of this goal. At that time numerous researchers were conducted with the purpose of presentation of a history of gaining autocephaly by the Georgian Church.

After restoration of autocephaly (1917. 01. 10) the studies dealing with the autocephaly had significant role in the struggle of the Georgian Church for recognition of the rights of the Georgian nation by the world's autocephalous Churches.